

Het volk heeft deze elite niet nodig

Jelle van der Meer is freelance journalist en publicist.

Correspondentiegegevens:

J. van der Meer
jellevd@xs4all.nl

Het was de avond van de moord op Pim Fortuyn, maandag 6 mei 2002. De aanslag vond plaats om 6 over 6 en om 8 uur stond er een verkiezingsdebat gepland in De Balie. Daar zaten we dan, veel linkse mensen, waaronder ook Tweede Kamerleden, geschokt en verslagen bijeen. Aan discussie had niemand behoefte, gespannen volgden we het nieuws. Er was een dader gearresteerd, wat was zijn profiel? Gaande de avond kwamen er berichten over volksoplopen rond het Tweede Kamergebouw in Den Haag. Opeens voelden we ons kwetsbaar in de linkse tempel De Balie. In Den Haag klonken spreekkoren: 'Moordenaars!' Een deel van de demonstranten wist de parkeergarage onder het Plein binnen te dringen en daar brand te stichten. Het was klein bier, maar die avond – en in de dagen daarna – hing er opstand in de lucht. Het volk morde, keerde zich tegen de elite. En ik realiseerde me opeens dat die agressie tegen mijn 'soort' gericht was, dus ook tegen mij.

Dat was een schok. De elite, dat waren toch anderen! Het was toch zo dat *wij* daar tegen in het verzet kwamen? Dat *wij* van de elite af wilden? Nu waren de rollen omgedraaid! Blijkbaar was ik, met velen, ergens, ik weet niet wanneer, een grens overgestoken,

of hoe dan ook aan de andere kant terechtgekomen, bij die vermaledijde elite. Toen ik me hier gaande het decennium bij neerlegde, hoorde ik mezelf opeens 'de elite' verdedigen: zonder voorhoede geen verheffing – toch? En ik was niet de enige. Met het manifester worden van de opstand van het volk via media, polls en stembus, groeide vooral bij links de angst of zelfs paniek over de morele en democratische opvattingen van dat volk. Vorig jaar schreef Dick Pels in *De Groene* (2009): 'Het volk kan niet zonder elite'. Tja. Aangezien duidelijk is waar Dick zelf bij hoort, staat hier eigenlijk: 'Het volk kan niet zonder Dick Pels'. Zou het misschien zo kunnen zijn dat het precies deze opvatting is waartegen het volk in opstand komt? Dat het deze neerbuigende, regenteske houding zat is? Dat we een herhaling beleven van de opstand van de jaren zestig, nu niet van de middenklasse maar van de onderklasse? Dat de opstand niet gaat om vrees voor globalisering of om identiteitsverlies, maar heel gewoon om macht. Het volk wil deelname aan de macht. En wij, de middenklasse van toen en inmiddels elite, worden aangevallen. Onze posities, onze omgangsvormen, onze gedroomde samenleving staan allemaal op het spel. Dat is even schrikken.

De begrippen ‘elite’ en ‘volk’ zijn glibberige begrippen, maar in deze discussie zijn ze behoorlijk vastgespijkerd. Bij elite gaat het natuurlijk om politici en bestuurders in publieke dienst. Maar ook om de voorlieden van maatschappelijke organisaties, opinie-makers, intellectuelen. Om beleidsmedewerkers, iedereen in de onderzoekers- en adviesindustrie, leidinggevend en professionals. De kwaliteitskrantenlezers en Buitenhofkijkers. Zij die de discussie bepalen en de manier waarop die gevoerd wordt, die de definitiemacht hebben. Het gaat kortom om de hoogopgeleiden, zij die naar universiteit en hbo zijn geweest. Die daar een eigen taal, een manier van redeneren, een manier van politiek bedrijven (rationeel, niet emotioneel), kortom een eigen cultuur hebben opgedaan. Plus de bijbehorende netwerken – zelden meer dan een handdruk van de echte macht verwijderd.

Daartegenover staat ‘het volk’, de lager opgeleiden, maximaal mbo-2, ook met een eigen cultuur maar minder uniform dan die van ‘de elite’. De gevaarlijke suggestie van de terminologie ‘het volk’ versus ‘de elite’ is dat de laatste niet tot het (Nederlandse) volk zou behoren en dat het gaat om de massa versus een kleine kaste. Ten onrechte. Hoogopgeleiden en laagopgeleiden vormen elk ongeveer 30 procent van de werkende bevolking. Het gaat hier om twee nieuwe in de afgelopen decennia ontstane klassen, niet bepaald door bezit, maar door opleiding. Let op, het volk, en ook de elite, heeft niet één politieke mening, ook al deelt het een klassepositie.

De bestuurskundigen Mark Bovens en Anchritt Wille hebben in hun studie *Diploma Democracy* (2009) laten zien hoe scheef de machtsverdeling is tussen deze twee groepen. Niet alleen zijn bestuurders en volksvertegenwoordigers bijna allemaal hoogopgeleiden, over de hele linie is de politieke participatie van hoogopgeleiden hoger. Dat geldt voor stemgedrag, lidmaatschap van maatschappelijke organisaties, deelname aan acties en kennisgeving van debatten. Bovens en Wille spreken van een diplomademocratie. Nederland wordt bestuurd door academisch geselecteerde experts, aldus het duo, dat vaststelt dat hiermee Plato’s utopische ideaal van de Republiek die geregeerd wordt door de besten en de slimsten, in Nederland zo ongeveer is verwezenlijkt. Laagopgeleiden worden geregeerd, in plaats van dat ze mee regeren. Als dat geen reden is voor een opstand!

‘Onzin’, zeggen critici. Er heeft altijd een politieke en bestuurlijke elite bestaan. We hebben nu eenmaal een systeem van vertegenwoordigende democratie. En dat is maar goed ook, want politiek is een vak en – zo wil men er nog wel aan toevoegen als de camera uitstaat – het volk is te dom. Maar die tegenwerping is kortzichtig, achterhaald en elitair. Ik som hier een aantal zaken op om dat te onderbouwen en daarmee ook de huidige opstand te duiden.

Om te beginnen is van belang dat de verbinding tussen elite en volk is verbroken. In de tijden van de verzuiling, tot aan de jaren zeventig, was de elite een ‘eigen’ elite. Via de zuil was er herkenbare representatie op ideologische basis. Tussen elite en volk bestond een band die voor vertrouwen zorgde. De ideologie is verdampt, de zuilen zijn ingestort en daarmee is de verbinding verdwenen.

Nu was het idee van de opstand van de jaren zestig dat de oude elite, die een gesloten klasse was op basis van erfelijkheid, vervangen zou worden door een open, democratische elite. Maar die openheid was slechts tijdelijk, want de nieuwkomers trokken de deuren weer dicht. De legitimatie van de huidige elite is die van verdienste, en die heeft haar eigen afgrenzing in de vorm van diploma’s, intelligentie en kennis. De meritocratie laat zo nieuwe – nog altijd deels erfelijk bepaalde – klassen ontstaan, die van verdienstelijken tegenover de onverdienstelijken. Waarbij de eersten alles nemen: macht, banen, inkomen, status, terwijl de laatsten gereduceerd zijn tot het ‘democratische afval’, zoals Ger Groot het in *Trouw* noemde (2010). Michael Young waarschuwde vijftig jaar geleden al voor de despotische tendensen van meritocratie (1958). Bovens en Wille laten zien hoe terecht die waarschuwing was.

De ontzuiling en de meritocratisering hebben Nederland minder hiërarchisch gemaakt – van verticaal naar horizontaal – maar niet helemaal plat. Van een verzuilde samenleving zijn we veranderd in een etagesamenleving. Met onderin de laaggeschoolden, bovenin de hooggeschoolden. Daartussen bevindt zich een verdieping van middelgeschoolden, die cultureel langzaam opgedaald lijkt te worden. Een deel breekt door naar boven, en van onder wordt de vloer omhoog geduwd. De rechtstreekse uitwisseling tussen de twee onderste en bovenste klassen wordt echter steeds geringer, ondanks de grote nabijheid.

Het volk is niet dom, in ieder geval is ze goed geschoold. Dat is het grote onderwijssucces van de vorige eeuw. De term 'laagopgeleiden' zou vervangen moeten worden door 'lageropgeleiden'. Door een even grote groei van het aantal hooggeschoolden is ieders relatieve positie gelijk gebleven. Dat is de paradox van massale scholing en tegelijk misschien een verklaring voor de frustratie bij de onderkant: veertien jaar naar school levert niet meer op dan het stempel 'laagopgeleid'. Ondertussen zorgt die veertien jaar wel voor meer kennis, mondigheid en zelfvertrouwen. De onderkant is geen klasse die geleid wil worden. En dat laat ze nu weten. Precies zoals de jaren zestig en zeventig de emancipatie brachten van de middenklasse, beleven we nu de emancipatie van de onderkant. En in plaats van dat links, met name de sociaaldemocratie, deze emancipatie viert als haar succes, schiet ze in de stress. Alsof Frankenstein een monster gecreëerd heeft. De ironie is dat links, dat in de jaren zestig vooropliep in de opstand tegen de elite, nu ze zelf tot de elite behoort het nut en de noodzaak ervan verdedigt. Is dat voortschrijdend inzicht of eigenbelang?

Ter eigen verdediging werpt de elite op dat politiek een vak is, een professie waar je voor moet hebben geleerd. Dat zeggen onder andere Jan Willem Duyvendak, Ewald Engelen en Ido de Haan in hun pamflet 'Het bange Nederland' (2008) en ook Paul Frissen in zijn pleidooi voor een aristocratische elite (2009). Dat is een heikel standpunt, want wie stelt dan de beroepseisen? De elite zelf waarschijnlijk. Betekent dit standpunt actief kiesrecht voor iedereen, maar passief kiesrecht slechts voor gekwalificeerde deskundigen?

De kern van dit argument is: 'Wij weten het beter, we doen het beter.' Maar die claim is nu juist inzet van politieke strijd. Het gevaar van een elite is dat ze uiteindelijk vooral goed voor zichzelf zorgt. De grote projecten van de afgelopen decennia – immigratie, Europese eenwording en globalisering – zijn goed voor de klasse van de hoogopgeleiden, maar de onderste helft vindt dat ze daar niks over te zeggen heeft gehad en dat het nu maar eens afgelopen moet zijn. Gooi de grenzen maar dicht.

Pardon, grenzen dicht? Dat kan niet, roept de elite dan, dat kost welvaart! Inderdaad, maar nou en? Het probleem is dat de zeer deskundige elite van de politiek een ideologieloos onderonsje heeft gemaakt met als hoofddoelstellingen efficiëntie en groei.

Neoliberaal kapitalisme als enige alternatief. De bv Nederland besturen kan inderdaad beter met technocraten en niet aan de hand van iets inefficiënts als democratie. Botsing van opinies vertraagt en leidt ongetwijfeld tot niet-optimale besluitvorming. Maar vergeten wordt dat democratie niet in de eerste plaats middel is, maar vooral ook doel.

Een van de verdedigingslijnes van de elite is het in twijfel trekken van het democratische gehalte van de opvattingen van het opstandige volk en de zelf gekroonde leiders, om hen zo buiten de orde te plaatsen. Het gaat dan om beschuldigingen van populisme, xenofobie en uiteindelijk racisme. Ook als we uitgaan van oprechte bezorgdheid is dit kwetsief, want op zichzelf ondemocratisch. Het is koren op de molen van de opstandelingen, die bevestigd zien dat ze niet mee mogen doen. De zorg van de elite is de kwetsbaarheid van de democratie: ook ondemocratische partijen kunnen democratisch aan de macht komen. Onze democratie is echter ingebed in een rechtstaat die wel wat robuuster is dan die van de Weimar Republiek, dus een beetje meer vertrouwen is niet misplaatst.

Hoewel de opstand zich vooral lijkt te richten tegen links, gaat het hier niet om een politiek gekleurde opstand. Het is een feit dat alle drie de klassieke massapartijen PvdA, CDA en VVD het 'volkse' deel van hun aanhang kwijtraken. Uit het schaarse, vooral journalistieke, onderzoek dat er is, blijkt dat de aanhang van de PVV zeer uiteenlopende standpunten heeft, die ook lang niet altijd samenvallen met de standpunten van de leider. Wat de sympathisanten delen, is een aversie tegen hun oude partijen en men geniet van de schrik die ze die partijen weten aan te jagen: 'We laten ze een poepie ruiken.' Dit betekent niet dat er helemaal geen gedeelde ideeën zijn. De directe aanleiding voor de opstand ligt, zoals gezegd, bij het buiten de orde verklaren door de elite van bepaalde thema's en standpunten, zoals einde aan immigratie, hogere straffen, minder Europa, nationale trots, geen moskeeën. Die thema's keren – samen met een aversie tegen de overheid – terug in de verhalen van het morrende volk. De opstand is gericht tegen de elite maar (daarmee) ook tegen de overheid zoals die nu is.

De opstand is in zoverre al geslaagd dat het debat enorm verbreed is – met dank aan de openheid van het politiek bestel (zie de snelle entree van LPF en

PVV) en dankzij oude en nieuwe media. Het gevolg is dat er veel en levendig gediscussieerd wordt. Nederland lijkt wel een soort dorpspomp geworden. Iedereen doet mee, vooral als het over moraal gaat. Elk incident, hoe klein en lokaal ook, van weggehaalde kerstboom en gescheiden zwemmen tot bespuugde buschauffeur en zeilmeisje, leidt onmiddellijk tot een nationaal debat. Dat heeft weliswaar een hoog ‘Hendrik Haan uit Koog aan de Zaan’-gehalte (voor de jonge lezertjes, zie: <http://letras.terra.com.br/leen-jongewaard/685362/>), waardoor debatten ook maar kort duren, maar het is wel democratische winst. Het gaat over goed en fout, over inrichting en afspraken, over wat het goede leven is, gezamenlijk en individueel. Dat de toon, de taal en de standpunten niet stroken met de goede smaak van erudiete en welgemanierde mensen als u en ik, is niet doorslaggevend. Opvallend is dat de belangstelling voor wat ‘Den Haag’ ervan vindt, enorm is. Ministers en volksvertegenwoordigers zijn begin- en eindpunt van elk publiek debat. Dat is een aanwijzing dat het volk zich, bij alle kritiek op de ‘politieke elite’, niet afwendt van de democratische instituties.

De elite heeft zich de afgelopen jaren met verbijsterend enthousiasme gewijd aan het analyseren van de volksziel. De boze burgers zouden angstig zijn (voor de vreemdeling), onzeker (over werk en inkomen), in verwarring (“wie ben ik?”), veeleisend (koning klant), verongelijkt (wel rechten, geen plichten). Alsof ze allemaal ziek zijn en een goede zielenknijper ze weer op koers kan krijgen. Dit gepychologiseer ontnemt het zicht op de feiten. SCP-enquêtes en ook het 21-minutenonderzoek laten al jarenlang zien dat de meeste Nederlanders privé zeer tevreden en gelukkig zijn, helemaal niet ziek. Wel maken velen zich zorgen over de samenleving. Men vertrouwt de publieke zaak niet langer toe aan ‘de elite’. Daarom klopt het volk op de deur. Niet het volk is bang, de elite is bang. Logisch, want er staan posities en verworvenheden op het spel.

De geschiedenis van de democratie zit vol met momenten waarop de elite het in de broek doet voor het volk dat haar positie opeist. In 1830 reisde de edelman Alexis de Tocqueville vanuit een postnapoleontisch en nog altijd revolutionair Frankrijk af naar Amerika om te kijken of de democratie werkte. En dat deed het, ontdekte hij tot zijn verbazing. Het volk kon zichzelf heel goed besturen. Gelijkheid – die voor De Tocqueville samenviel met democra-

tie – ging samen met vrijheid, zonder in anarchie of onderdrukking te vervallen. Doorslaggevend daarbij waren onder andere algemeen onderwijs en sterke instituties (2008). Elke volgende stap in de democratie is veroverd op een angstig tegenspartelende elite die het volk niet vertrouwde. En die, net als de adel in Frankrijk begin 19de eeuw, veel te verliezen had.

De deelname die het volk nu opeist, is zijn democratisch recht. Als de gevestigde elite het volk niet (meer) wil of kan leiden, dan kiest het zijn eigen voorlieden. Alle gevestigde partijen hebben moeite met het succes van de opstand. Zeker links. De PvdA kiest voor de ongeloofwaardige strategie van luisteren en halfslachtig napraten, maar samenwerking uitsluiten. GroenLinks en D66 denken in absolute termen van goed en fout en vinden dat het volk ‘foute’ standpunten heeft (harder straffen, geen immigratie, geen moskeeën) en dus zelf ook ‘fout’ is. En wie ‘fout’ is, mag zeker niet deel van de macht worden en moet eigenlijk heropgevoed worden. De zo door hen geprezen tolerantie gaat deze partijen zelf heel moeilijk af. In mijn omgeving hoor ik serieuze pleidooien voor censuskiesrecht.

Die mengeling van angst (sociaaldemocraten) en afkeer (liberaal-links) interesseert het volk in het geheel niet meer. Het beleeft nu zijn *finest hour* met het succes van Wilders.

In plaats van te reageren met verdachtmakingen, moet de elite ruimte maken. Ze moet de – uiteenlopende! – opvattingen van het volk en het volk zelf serieus nemen. Dat is wat anders dan gelijk geven. Waar nodig moet er worden tegengesproken. Meer dan tegenspreken echter gaat het om aanspreken. De drie klassieke massapartijen moeten ruimte maken binnen de eigen partij. Aanspreken betekent een huis geven. Dat vereist voor alles een politisering en ideologisering van de politiek. Weg van de technocratische oplossingen van de oh zo deskundige elite, die de partijen dicht bij elkaar gedreven hebben. Weg met het afgrendelen van keuzes onder het mom van TINA: *there is no alternative*. Weg met de kilte van cijfers, maar een verhaal met een moraal, met een opvatting over het goede leven. Weg met de angst voor verschillen. De VVD moet weer gaan ruiken naar ondernemerschap en afkeer van regels, het CDA naar familie en barmhartigheid, en de PvdA naar solidariteit, deelname en gelijkheid. Mensen moeten zich weer thuis gaan voelen bij een partij. Als de discussie losbarst over Nederland-na-

de-crisis en de verhalen niet verder komen dan de omvang en tempo van de bezuinigingen en het percentage van het financieringstekort, dan loopt het volk warm voor een verhaal over nationalisme en islamgevaar. Staat moraal tegenover technocratie, dan is een keuze makkelijk.

Ondanks de paniek bij de elite gaat het dus heel goed met de democratie. Het debat is opengegooid; alles is weer mogelijk. Zo hoort het. De democratische instituties blijken zo goed te werken dat ondanks sterk verzet van de elite een nieuwe klasse op eigen kracht de toegang tot de macht weet te veroveren. Een kanttekening. Die betreft burgerschap. De Tocqueville wees in 1830 op het belang van een overheid die ruimte laat voor burgers om op lokaal niveau zaken zelf te regelen, vanwege de politieke opvoeding. Praktische deelname leidt tot verantwoordelijkheidsgevoel en het idee ergens bij te horen. Misschien is dat een wijze les van deze

adelman. Naar deze tijd vertaald is dat deelname op het niveau van buurten/straten, de school, de woningbouwvereniging, de mantelzorg et cetera. Dat kan samen met een overheid die zich terugtrekt. Het lijkt erop dat de overheid met haar bemoei- en regelzucht een irritatiegrens heeft overschreden.

Kunnen we zonder elite? We kunnen wel zonder déze elite. Laten we de nieuwe elite voorlieden noemen. Mensen die niet per se vakdeskundig of academicus zijn. In plaats van diploma's moeten ze kwaliteiten bezitten in de vorm van deugden. Ik verwijs naar Paul Frissen, al zou ik het niet aristocratische deugden noemen, zoals hij doet, maar burgerlijke. Ik denk aan: wijsheid, rechtvaardigheid, inlevingsvermogen, moed. En niet in de laatste plaats: nederigheid.

Deze tekst verscheen eerder in Waterstof nr. 50, de nieuwsbrief van de Waterlandstichting.

Literatuur

Bovens, M. en A. Wille, 2009, *Diploma Democracy. On the Tensions between Meritocracy and Democracy*. Report for the NWO Programme 'Contested Democracies'. Utrecht/Leiden.
 Duyvendak, J.W., E. Engelen en I. de Haan, 2008, *Het bange Nederland. Pleidooi voor een open samenleving*. Amsterdam: Bert Bakker.
 Frissen, P., 2009, *Gevaar verplicht. Over de noodzaak van aris-*

tocratische politiek. Amsterdam: Van Gennep.
 Groot, G., 2010, 'Het democratisch afval'. *Trouw*, 2 januari.
 Pels, D., 2009, 'Tegen de verhuftering'. *De Groene Amsterdammer*, 45.
 Tocqueville, A. de, 2008, *Over de democratie in Amerika*. Brussel: Academic & Scientific Publishers.
 Young, M., 1958, *The rise of the meritocracy*. Londen: Thames and Hudson.